

بروزترین و برترین
سایت کنکوری کشور

WWW.KONKUR.INFO

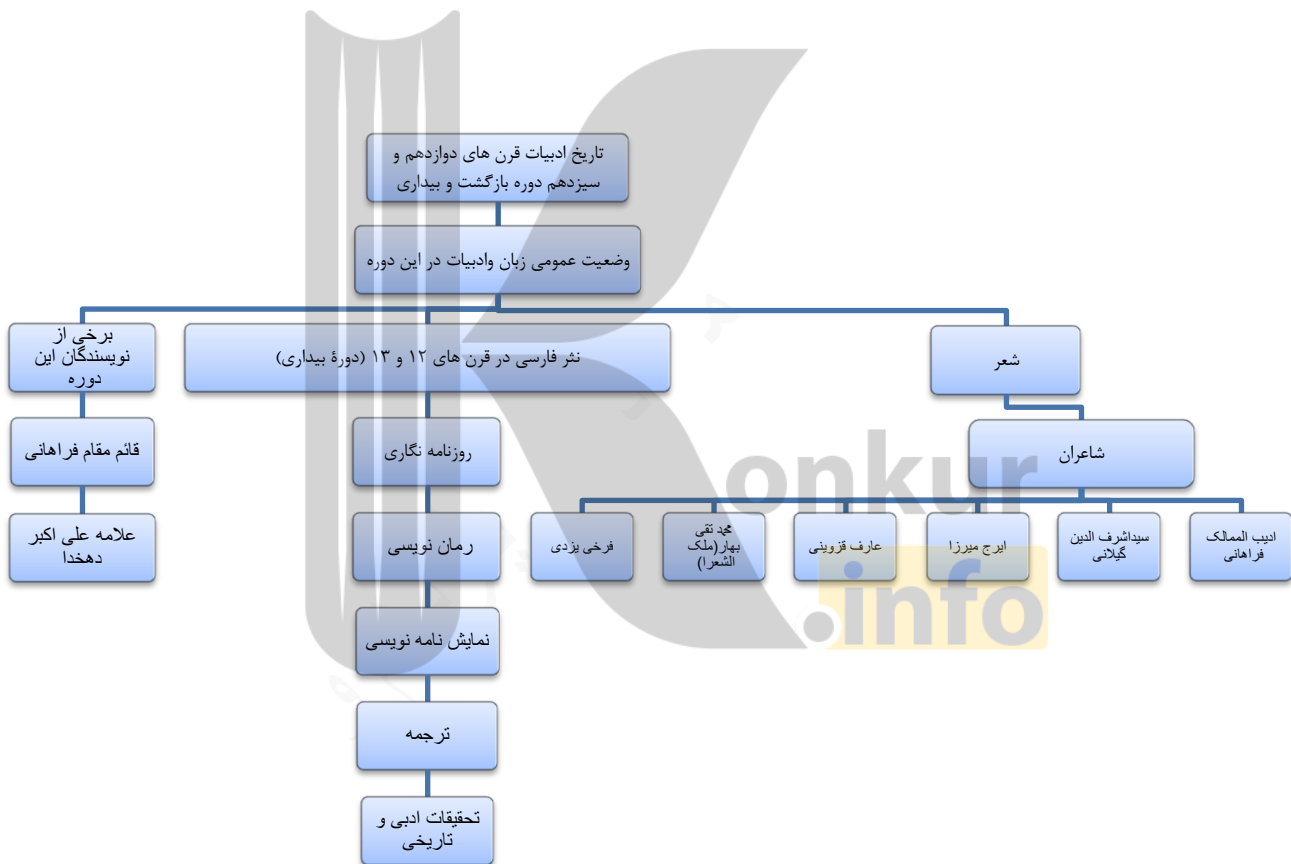
Konkur
.info

<https://konkur.info>

به نام خدا

درس یکم : تاریخ ادبیات قرن های دوازدهم و سیزدهم (دوره بازگشت و بیداری)

نمایه کلی درس

اهداف آموزشی درس:

- ۱- شناخت عوامل مؤثر در تغییر سبک از هندی به بازگشت و دلیل نامگذاری سبک بازگشت؛
- ۲- آشنایی با عوامل مؤثر در بیداری مردم در قرن ۱۳؛
- ۴- آشنایی با لفظ، قالب و محتوای شعر و شاعران و نویسندگان بنام این دوره؛
- ۵- آشنایی با نثر نویسی و حوزه های ادبی موجود در دوره مشروطه؛
- ۶- مهارت در تشخیص شعر بازگشت و آشنایی با برخی از نویسندگان دوره؛
- ۷- ایجاد نگرش مثبت و علاقه نسبت به تحولات ادبی
- ۸- آشنایی با ادبیات معاصر و تنی چند از شاعران بنام این دوره.

روش های پیشنهادی برای تدریس

- ۱- روش پرسش و پاسخ
- ۲- روش کارایی گروه
- ۳- روش تدریس اعضای گروه
- ۴- روش واحد کار

چند پیشنهاد برای تدریس :

- دبیر به همراه دانش آموزان مروری مختصر بر بخش تاریخ ادبیات سال گذشته داشته باشد.
- دبیر می تواند دروس تاریخ ادبیات را به کمک دانش آموزان به شکل نمودار و چارت های آموزشی در بیاورند و در تدریس از این وسایل جهت تثبیت یادگیری استفاده کنند.
- تقسیم بندی دروس و تعیین آن برای هر گروه و هر فرد جهت مطالعه و ارائه درس در امر یادگیری مؤثر خواهد بود .
- استفاده از تصاویر شاعران و نویسندگان در کلاس درس نیز امر یادگیری را تسریع می کند .
- برگزاری مسابقه در ضمن کار دانش آموزان را به یادگیری ترغیب می کند.
- تعیین تحقیق درباره شاعران و نویسندگان این دوره و طراحی سوال از درس توسط دانش آموزان نیز روشی دیگر جهت بالابردن میزان یادگیری دانش آموزان می تواند باشد.

عواملی که در ایجاد بازگشت ادبی موثر بودند

- ۱- تضعیف جامعه در اثر شکست ایران از روسیه تزاری
- ۲- تراج کتابخانه اصفهان و پیرو آن ارتباط مجدد اهل ذوق با ادب کهن
- ۳- توجه به ادبیات در دربار قاجاریه و رونق بازار شعر و شاعری و مدح شاهان

افراد فعال در دوره بازگشت ادبی:

مشتاق اصفهانی: اداره ادیبان انجمن ادبی اصفهان (در زمان کریم خان زند)

عبدالوهاب نشاط: تاسیس انجمن ادبی نشاط

به ریاست فتحعلی شاه: تاسیس انجمن ادبی خاقان

هدف تشکیل انجمن ادبی خاقان ← رهایی بخشیدن شعر فارسی از تباهی و انحطاط اواخر دوره صفوی

علت های پیروی شاعران سبک بازگشت ادبی از اسلوب کهن:

۱- به سبب فقر فرهنگی حاکم بر جامعه

۲- سستی و رخوت حاکم بر ادبیات

دو ویژگی شعر بازگشت ادبی

۱- توجه به سبک خراسانی و عراقی در سطوح زبانی، ادبی و فکری

۲- زبان، تخیل و اندیشه در این سبک تکرار شنیده هاست .

شاعرانی که قالب های مختلفی در این دوره (بازگشت ادبی) شعر سروده اند عبارتند از:

- معروفترین شاعر دوره بازگشت ادبی: هاتف اصفهانی

- قصیده سرایان به سبک شاعران کهن خراسانی و عهد سلجوقی: صبای کاشانی، قآنی شیرازی و سروش اصفهانی

- غزل سرایان به سبک عراقی و سبک حافظ و سعدی: مجمر اصفهانی، فروغی بسطامی و نشاط اصفهانی

اهمیت شاعران دوره بازگشت ادبی ← خارج کردن زبان شعر از حالت سستی که در اواخر سبک هندی وجود داشت توسط شاعران این دوره

الف- ایجاد موضوعات جدید
ب- ورود اصطلاحات و لغات غربی

ویژگی های فکری شعر بازگشت ادبی

۱- ورود شعر در بین مردم و تبدیل شعر به صدای فریاد مردم؛

(اواسط دوره قاجار)

۲- توجه شاعران به محتوا بیشتر از صور خیال و جنبه های شاعرانه؛

۳- اعتقاد به تغییر و دگرگونی در شعر تا بتواند مسایل و پدیده های تازه را در خود جای دهد.

مهم ترین عوامل فرهنگی و اجتماعی موثر بر ادبیات عصر بیداری:

۱- تاثیر جنگ های نافرجام ایران و روس و توجه مردم به واقعیت ها و امکانات فنی دنیای جدید

۲- کوشش های عباس میرزا، ولیعهد فتحعلی شاه در روی آوردن به دانش ها و فنون جدید

۳- اعزام دانشجویان ایرانی به خارج از کشور برای تحصیل

۴- رواج صنعت چاپ و روزنامه نویسی و ترجمه و نشر کتابهای غربی

۵- تاسیس مدرسه دارالفنون به فرمان امیر کبیر و آموزش دانش های نوین در آن

چگونگی شکل گیری « ادبیات بیداری » یا « ادبیات مشروطه »:

نقد شرایط موجود توسط شعرای آزادیخواه و گروهی از روشنفکران که با وجود مخالفت دولت، اوضاع سیاسی، اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی در شعر به تصویر کشیده شد و موجب پیدایش ادبیات بیداری شد.

شاعران شاخص دورهٔ بیداری

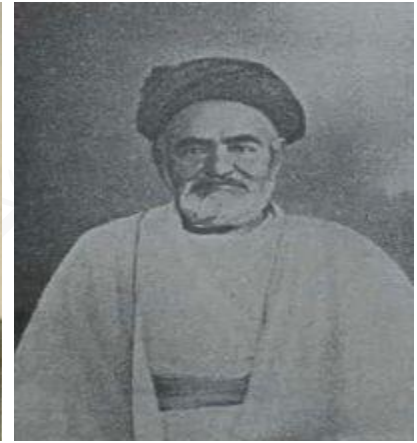
ملک الشعرای بهار

نسیم شمال

میرزا فتحعلی آخوند زاده

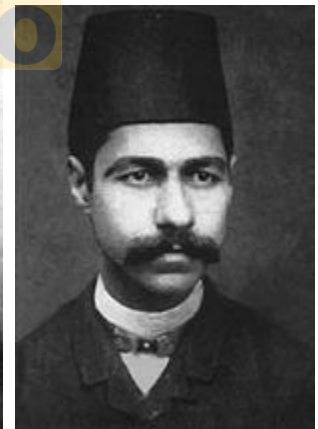
عبدالرحیم طالبوف

میرزا آقاخان کرمانی

ملک الشعرای بهار

نسیم شمال

میرزا فتحعلی آخوند زاده

عبدالرحیم طالبوف

میرزا آقا خان کرمانی

ادبیات مشروطه یا ادبیات بیداری: به ادبیاتی که گویای اوضاع سیاسی، اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی آن روزگار باشد.

محور فکری ادبیات بیداری:

وطن، قانون خواهی و مبارزه با استبداد و استعمار، بحث از حقوق اجتماعی، برانگیختن احساسات ملی و میهنی، توجه به فراگیری علوم جدید، پیکار با بیگانه و بیگانه خواهی، انتقاد از نابسامانی ها، نفی عقاید خرافی در جامعه، سخن از حقوق زنان

رونق شعر در شهر تهران به دلیل تمرکز بیشتر فعالیتهای سیاسی و مطبوعاتی و بعد تبریز

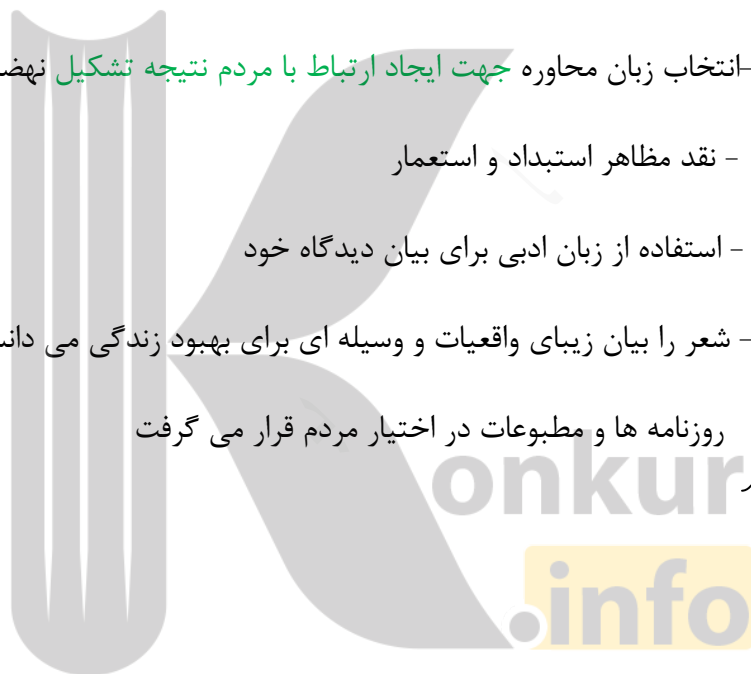
- انتخاب زبان محاوره جهت ایجاد ارتباط با مردم نتیجه تشکیل نهضت آزادیخواهی

زبان شعر در این دوره - نقد مظاهر استبداد و استعمار

- استفاده از زبان ادبی برای بیان دیدگاه خود

- شعر را بیان زیبایی واقعیات و وسیله ای برای بهبود زندگی می دانستند که از طریق

روزنامه ها و مطبوعات در اختیار مردم قرار می گرفت

برخی از شاعران دوره بیداری

فعالیت اصلی : روزنامه نگاری

دیوانش شامل قصاید، ترجیع بندها و مسمط (بیشترین حوادث و اوضاع آن روزگار)
مضامین اشعارش: وطنی، سیاسی، اجتماعی

ادیب الممالک فراهانی

زبان شعرهایش ساده و طنز آمیز و عشق به وطن

مدیر روزنامه «نسیم شمال» و چاپ آن
سرودن شعر انتقادی «ای قلم»

سید اشرف الدین گیلانی

مهارت به کار گیری تعبیرات عامیانه و آفریدن اشعاری ساده و روان
سرودن اشعار طنز، هجو و هزل

دارای اندیشه های نو گراییانه در اشعار ولی به دلیل جایگاه خانوادگی و تفکرات
شخصی او، در زمره شاعران از ادیخواه قرار نگرفت.

ایرج میرزا

آشنایی با زبان فارسی و ادبیات کهن و مسائل جدید دنیا
سرودن اشعار به سبک خراسانی و زبان حماسی
مدرس دانشگاه، روزنامه نویس، شاعر، پژو و هشگر

محمدتقی بهار (ملک الشعرا)

شاخص ترین شاعر دوره بازگشت ادبی و بیداری به خاطر آزادیخواهی و
افتادن به زندان تحت تاثیر مسعود سعد بود. نماینده مردم یزد در دور هفتم
مجلس

فرخی یزدی

شاعر وطنی و موسیقی دان، مهارت در سرودن تصنیف و ترانه های

عارف قزوینی

میهنی، سادگی و دور از پیچدگی اشعارش، معروف به دردمندترین سرایندگان عصر بیداری

ویژگی های نثر فارسی در قرن های ۱۲ و ۱۳ (دوره بیداری)

۱- ساده و بی پیرایه شدن نثر

۲- رواج گسترش روزنامه به عنوان رسانه

۳- روی آوردن به ترجمه و ادبیات داستانی بر اثر ارتباط با ادبیات اروپا پ تغییر مخاطبان

۴- نزدیک شدن متون نثر به زبان مردم کوچه و بازار

پیشگامان نثر فارسی در دوره بیداری و بازگشت ادبی:

قائم مقام فراهانی، علامه دهخدا، رضا قلی خان هدایت، زین العابدین مراغه ای، عبدالرحیم طالبوف، ناصرالدین شاه قاجار، میرزا آقاخان کرمانی.

انواع نثر در دوره بیداری:

۱- روزنامه نگاری ۲- رمان نویسی ۳- نمایش نامه نویسی ۴- ترجمه ۵- تحقیقات ادبی و تاریخی

مهم ترین روزنامه های دوران بیداری:

«صور اسرافیل» با مدیریت میرزا جهانگیرخان / «نسیم شمال» با مدیریت ونویسندگی سید اشرف الدین حسینی
گیلانی به زبان طنز/ «مجله بهار» نشریه ادبی به انتشار «میرزا یوسف خان اعتصامی آشتیانی» / مجله «دانشکده»
و «نوبهار» با مدیریت ملک الشعراى بهار
موضوع روزنامه ها در این دوره بیشتر در قالب مقاله مطالب سیاسی ، اجتماعی و گاه علمی است.

علت روی آوردن رمان نویسان به رمان تاریخی:

الف- به دلیل نوعی باستان گرایی و حاکم بودن روحیه کاوشگرانه در شناخت هویت گذشته میان آن ها
ب- به دلیل سیاست های موجود در جامعه، نگارش رمان های تاریخی و اجتماعی درد سرش کمتر از روز نامه نویسی و نوشتن رمان سیاسی بود .

شاخص ترین رمان نویسان :

محمد باقر میرزا خسروی رمان «شمس و طغرا»

میرزا حسن خان بدیع رمان های: «شمس الدین و قمر» و «داستان باستان»

نمایش نامه نویسی :

-به شکل جدید از زمان ناصرالدین شاه رواج یافت

-اولین نمایش نامه نویسی «میرزا آقا تبریزی» با تالیف سه نمایشنامه کوتاه

-زبان نمایشنامه ها مانند نثر قبل از مشروطه ساده، روان، بی تکلف و عوام فهم

ترجمه :

مهمترین عامل رشد و آگاهی و تحول اندیشه ایرانیان ترجمه است:

-مهمترین ترجمه «سرگذشت حاجی بابای اصفهانی» ترجمه میرزا حبیب اصفهانی

-تاسیس چاپ خانه در زمان فتحعلی شاه

تحقیقات ادبی و تاریخی :

در این دوره این نوع تحقیق کم شده بود. تنها اثر قابل توجه: تاریخ بیداری ایرانیان «تالیف: ناظم الاسلام کرمانی» با موضوع تاریخ مشروطه

نویسندگان دوره بیداری: قائم مقام فراهانی، علامه علی اکبر دهخدا

ویژگی های نثر قائم مقام فراهانی:

۱- معروفترین نویسنده و سیاستمدار دوره مشروطه

۲- فرد موثر در ادبیات، با تغییر سبک نگارش واز بین بردن تکلف در نثر

۳- آوردن اصطلاحات رایج وامیخته به شعر و ضرب المثل های لطیف به سبک گلستان

۴- گاهی آوردن عبارات موزون و مسجع

۵- احیا کننده نثر فارسی

۶- مهمترین اثرش «منشآت»

علی اکبر دهخدا

قائم مقام فراهانی

آثار نثر علامه علی اکبر دهخدا:

از پیشگامان نثر جدید فارسی و شعر هم می سرود. موثر در رواج نثر ساده و عامیانه و موثر بر روی داستان های محمد علی جمال زاده و صادق هدایت بوده است .

۱- انتشار مجموعه چرند و پرند با موضوع طنز آمیز سیاسی، اجتماعی (با کمک میرزا جهانگیر خان صور اسرافیل)

۲- انتشار روزنامه «سروش» در استانبول

۳- نوشتن مفصل ترین فرهنگ لغت : « لغت زبان فارسی»

۴- امثال و حکم

پاسخ خودارزیابی های درس ۱

۱_ دو تن از پیشگامان رمان نویسی قبل از مشروطه را نام ببرید و از هر کدام اثری بنویسید .

محمد باقر میرزا رمان « شمس و طغرا»، میرزا حسن خان بدیع با دو اثر « شمس الدین و قمر» و « داستان باستان»

۲_ مهم ترین عوامل فرهنگی و اجتماعی موثر بر ادبیات عصر بیداری را بررسی کنید .

۱_ تاثیر جنگ های نافرجام ایران و روس و توجه مردم به واقعیت ها و امکانات فنی دنیای جدید ؛

۲_ کوشش های عباس میرزا، ولیعهد فتحعلی شاه در روی آوردن به دانش و فنون جدید؛

۳_ اعزام دانشجویان ایرانی به خارج از کشور برای تحصیل

۴_ رواج صنعت چاپ و روزنامه نویسی و ترجمه و نشر کتاب های غربی

۵_ تاسیس مدرسه ی دارالفنون به فرمان امیر کبیر و آموزش دانش های نوین در آن

۳_ ویژگی های شعر هر یک از شاعران زیر را بنویسید .

فرخی یزدی :وی تحت تاثیر شاعران گذشته خصوصا مسعود سعد و سعدی بوده و آشنایی با سعدی طبع وی را شکوفا ساخت . اندیشه های پر شور آزادی و وطن داشت .

عارف قزوینی :شعر عارف ساده و دور از پیچیدگی بود .وی مضامین وطن دوستی و ستیز با نادانی را زیبا و پرشور می خواند و یکی از دردمندترین سرایندگان عصر بیداری بود .

ایرج میرزا:

داشت . در طنز ،هجو و هزل نیز دستی داشت . در طنز ، هجو و هزل نیز دستی داشت.در شعر وی اگرچه اندیشه های نوگرایانه وجود دارد، ولی جایگاه خانوادگی و تفکرات شخصی او ،مانع از آن می شود که در ردیف شاعران آزادی خواه مشروطه قرار گیرد . ایرج میرزا از شعرهای غربی نیز ترجمه هایی کرده است که در نوع خود ابتکاری محسوب می شود.

۴_ شاخص ترین درون مایه های شعر فارسی در دوران بیداری را بیان کنید ؟

آزادی ، وطن ، قانون خواهی ، مبارزه با استبداد و استعمار ، بحث از حقوق اجتماعی ، برانگیختن احساسات ملی و میهنی ، توجه به فراگیری علوم جدید ، پیکار با بیگانه و بیگانه خواهی ، انتقاد از نابسامانی ها ، نفی عقاید خرافی در جامعه و سخن از حقوق زنان

۵- نثر فارسی در دوره ی بیداری چه تحولاتی یافت ؟

در سال های انقلاب مشروطه در نثر فارسی دگرگونی هایی به وجود می آید که نثر را به سمت سادگی و بی پیرایگی سوق می دهد از آن جمله می توان به رواج و گسترش روزنامه به عنوان رسانه ، روی آوردن به ترجمه وادبیات داستانی براساس ارتباط با ادبیات اروپا و تغییر مخاطبان نوشته ها اشاره کرد . کسانی چون قائم مقام فراهانی، علامه دهخدا ، رضا قلی خان هدایت ، زین العابدین مراغه ای ، عبدالرحیم طالبوف ، میرزا آقا خان کرمانی ، ناصرالدین شاه قاجار و چند تن دیگر از نویسندگان، از پیشگامان نثر ساده ی این دوره بوده اند ونوشته های آنان به زبان مردم کوچه و بازار نزدیکتر شده است .

۶- چه عواملی در ایجاد نهضت باز گشت ادبی موثر بودند؟

تاراج کتابخانه اصفهان، توجه به ادبیات در دربار قاجاریه و رونق بازار شعر و شاعری و مدح شاهان تضعیف جامعه در اثر شکست ایران از روسیه تزاری

۷- در شعر دوره بیداری از نظرزبانی چه تحولاتی دیده می شود ؟

در این دوره ادبیات - خصوصا شعر - برای آن که بتواند با توده مردم ارتباط برقرار کند زبان محاوره را برگزید تا قابل فهم تر باشد و مفاهیم جدید را با زبانی ساده انتقال دهد. به این ترتیب نهضت ساده نویسی همراه با نهضت آزادیخواهی شکل گرفت ونویسندگان و شاعران مظاهر استبداد و استعمار را نقد می کردند و برای بیان دیدگاه خود زبان ادبی را برمی گزیدند. شعر از نظر آنان بیان زیبای واقعیات و وسیله ای برای بهبود زندگی بود که از طریق روزنامه ها و مطبوعات در اختیار مردم قرار می گرفت .

درعصر بیداری به دلیل تمرکز بیشتر فعالیت های سیاسی و مطبوعاتی در تهران، شعر و ادب هم بیشتر به این شهر منحصر می شد؛ حتی روزنامه نسیم شمال را که سید اشرف الدین در رشت منتشر می کرد، مردم تهران می خواندند . بعد از تهران، تبریز بازار سیاسی و پر رونقی داشت .

۸- توضیح دهید قائم مقام فراهانی در حوزه نثر فارسی چه جایگاهی دارد ؟

از معروفترین نویسندگان و سیاستمداران بزرگ دوره ی بیداری است که علاوه بر خدمات و اقدامات بزرگ سیاسی ، در ابیات نیز بسیار موثر بود . او با تغییر سبک نگارش، تکلف را در نثر از بین برد و مسائل عصر را با کاربرد زبان و اصطلاحات رایج و آمیخته به شعروضرب المثل های لطیف، به سبک گلستان سعدی نوشت و موجب اقبال عامه به نثر گردید . عبارات کوتاه او نیزگاه موزون و مسجع اند.قائم مقام احیا کننده نثر فارسی است و « منشآت» مهم ترین اثر اوست .

منابعی که می توان برای تدریس درس اول و درس هفتم استفاده کرد:

آرین پور، یحیی، از صبا تا نیما ، انتشارات زوآر،تهران
حاکمی،اسماعیل، ادبیات معاصر ایران ،انتشارات اساطیر
خاتمی ، احمد ، نگاهی به ادبیات معاصر ایران ،نشر علم
سپانلو،محمدعلی، نویسندگان پیشرو ایران (از مشروطیت تا ۱۳۵۰)، ، موسسه انتشارات نگاه
صفا،ذبیح الله، تاریخ ادبیات ایران، انتشارات ققنوس،تهران
کریمی ، ثریا، زندگینامه و آثار شعرای معاصر ایران (آوای قرن)، ج ۱ و ۲، انتشارات سبزان
مظفریان، منوچهر، دیوان پروین اعتصامی، موسسه و چاپ انتشارات علمی
نقابی، دکتر عفت، فارسی عمومی، انتشارات سخن
یاحقی ، محمدجعفر، چون سبوی تشنه، انتشارات جامی

بروزترین و برترین
سایت کنکوری کشور

WWW.KONKUR.INFO

Konkur
info

<https://konkur.info>